

Ru n. 224. 11. sept. 1961.

Lembitu ooperilaval

V. Kapi esikooper „Estonia“ lavastuses

Neid hooaegu, millal «Estonia» oleks avanud oma ukseid algpärase ooperiga, ei ole eriti palju. Seda rõõmustavam on, et nõukogude rahvale nii kuulsrikkal perioodil, NLKP XXII kongressi eel, toodi lavale Eesti NSV teenelise kunstitegelase Villem Kapi esikooper «Lembitu». Kuigi «Lembitu» sündmustik ulatub eesti rahva kaugesse minevikku, mõjub ooper kaasaegselt: needsamad ambitsioonid, mille vastu tuli võidelda Lembitul, ohustavad ka tänapäeval maailma.

V. Kapp on kirjutanud suurepäraseid teoseid mitmes žanris. Paljud tema soolo- ja koorilaulud on muutunud populaarseks, hea kõlapinna leidis kuulajates ka 2. sümfonia. Võrdset vokaal- ja instrumentaalmuusikat kirjutanud helilooja loomingulise arengu loomulikuks etapiks on ooper. V. Kapp asus ooperit kirjutama professionaalselt ettevalmistatult ja suurte kogemustega.

Ooperi libreto kirjutas Astriid Piron Juhan Sütiste samanimelise näidendi ainetel. Kuigi J. Sütiste «Lembitu» dramaturgiline põhijoon on säilinud, on autorid lubanud endale, sõltuvalt ooperižanri nõuetest, küllaltki suuri vabadusi.

Eesti rahva heroiline ajastu 700 aastat tagasi on ka varem kõitnud heliloojate tähelepanu. A. Vedro kirjutas juba 30 aastat tagasi ooperi «Kaupo», E. Kapi valmis Suure Isamaasõja ajal ooper «Tasuleegid». V. Kapi «Lembitu» ei korda kumbagi neist, kuigi koikkupuutekohti võib leida.

«Lembitu» autorid on omistanud suuremat tähtsust tegelaste psühholoogilisele iseloomustamisele kui djalooliste sündmuste edasiandmisele. Autorid on nimetanud «Lembitu» psühholoogiliseks draamaks muusikas, mis vastab ka ooperi kontseptsioonile. Lembitut on ooperis näidatud mitte ainult eestlaste vanemana, vaid ka traagiliselt kannatava isana. Kaupot hakkavad enne surma vaevama südametunnistuse piinad oma rahva reetmise pärast. Kaupo tütre koduarmastuses tekitab mõrad, kui ta näeb tegelikku olukorda, mille on liivlaste maal loonud rüütlid. Kõige tugevamat võitlust peab isendaga Lembitu poeg Meelis, kes alles kaua kestnud kahtluste järel loobub mungarüüst ning leiab tee isa juurde ning oma rahva hulka.

Ooperi muusikas domineerivad dramaatilised tunded, mis kohati omandavad sünge kõlavuse ning traagilise ilme. Sünged meeleolud saadavad rüütlite prassimist ning munkade esinemist. Sügava traagikaga on edasi antud Meelise seesmine võitlus ja Lembitu hingelised katsumused. Dramaatiline muusika kannab ka Lembitu mõtisklusi 4. pildis ja Kaupo surmaeelset eneseleidmist 5. pildis. Nii on helilooja sidunud dramaatiliste kujunditega mitte ainult eestlaste ja rüütlite vahelise heitluse, vaid ka võitlused kangelaste sisemaailmas. Dramatismi saavutab helilooja harmooniliste teravustega ning orkestri partituuri osava kasutamisega.

Ka kõige suurem dramatism ei saavutaks mõju, kui

ei oleks tunnete kontraste. Ooperisse «Lembitu» toovad meeleolulist vaheldust Marega seotud lüürika, Manivaldi tormakus, linnusehittajate töömeeleolu ning rahvapeo uljas lõbusus. Pealiini kõrval, mis seisneb eestlaste ja rüütlite vahelises võitluses ning sellest tulenevais tegelaste hingelisis katsumusis, esineb ooperis Mare ja Meelise armastuse teema, mis toob ooperi süngesse põhiitooni soojust ning päikesepaistet.

«Lembitu» on ooper, kus kahe võitleva leeri vahekorid on selge juba süzee ajaloolisest alusest. Need antagonistlikud jõud tingivad ka muusikalise iseloomustuse, mis V. Kapi on hästi õnnestunud. Helilooja on rüütlite iseloomustamiseks kasutanud rändrüütlite keskaegseid viise ning katoliku kiriku gregooriuse laulu intonatsioonidega. Ooperi karaktersemate numbrite hulka kuulub rüütlite koor teisest pildist «Vivat, vivat, gloria», kus väikese ulatusega meloodiaga ning tühjade kvintide ja kvartide kooskõladega on saavutatud ilmekas muusikaline kujund. Ka munkade koor «Veni sancte spiritus» samas pildis, mis on ehitatud gregooriuse kirikulaulule, aitab hästi luua keskaegset miljööt.

Kui V. Kapp karakteriseerib raudrüütleid muusikaliselt arhailises plaanis, siis eestlaste iseloomustus tugineb tänapäeva intonatsioonidele. Helilooja märgib kavalehel, et andes eestlastele «kodulähedased» intonatsioonid, püüdis ta kaugel mineviku inimeste tunnetemaailma teha mõiste-

tavamaks tänapäevale. Võib vaielda selle võtte teoreetilise põhjendatuse üle, kuid antud ooperis see võtte end õigustab.

Nii nagu libretos, on ka muusikas pööratud peatähelepanu tegelaste psühholoogilisele karakteriseerimisele. Kui rüütlite ja kirikutegeelaste muusikaline keel on ühine kogu vaenulikule leerile, siis eestlastest kangelased on erineva muusikalise karakteriga. Lembitu ise on mitmepalgeline. Lembitu monoloog 1. pildis on täis leina ning muremõtteid oma kodumaa ning rahva pärast. Teade pojast Meelisest äratab temas uusi tulevikulootusi. Kohtumine pojaga teises pildis viib teda meeleheitele, mis alles 4. pildi aarias «Nüüd tagasi mu juurde jõudis poeg» muutub poja jälleleidmise rõõmuks. 5. pildis, surmavalt haavatuna, on Lembitu taas eestlaste juht, kes kutsub rahvast võitlust jätkama.

Tihtiigi on juhtunud, et positiivsete kangelaste muusikaline kujutamine ooperis ei tõuse negatiivse leeri tasemele. V. Kapi on samuti vaenlaste tabava karakteersusega kujutatud, samal ajal on aga «Lembitu» jõuliselt iseloomustatud ka positiivset leeri. Positiivsete kangelaste tugevus annab ooperile, hoolimata traagiliste sündmuste rohkusest, optimistliku kõlavuse.

Hästi on õnnestunud Mare muusikaline iseloomustus. Ausa ning puhtahingelise tütarlapse iseloomu on helilooja andnud edasi tundeküllase lüürilise muusikaga. Otse liigutavalt siiras on tema arioso 2. pildi stseenis Meelisega «Kevadel, kui alepõllul taevas küla taga lehvib nagu

juus». See ei ole mitte ainult ooperi muusikaliselt kujunduse kaasakiskuramaid stseen, vaid ka dramaturgiliselt tähtis sõlmpunkt. Siin tungib elav tunne esmakordselt Meelise askeetlikku mõtteviisi, siin tärkab temas armastus Mare vastu, mis hiljem aitab purustada kõik sidemed kurva minevikuga. Meelis on ooperis kangelaseks, kelle karakter elab üle pideva arengu. Askeetlikust mungast oma isa vääriliseks rahvajuhiks, see on Meelise karakteri arengu ulatuslik diapasoone. See areng on hästi edasi antud ka Meelise muusikalises iseloomustuses. Nii katkendlikud, monotoonsed fraasid, millega Meelis võtab vastu oma isa, kui ka eksalteeritud repliigid stseenis Marega või Alobrandiga on katoliku kiriku hingesuretava mõju väljendajaks. Alles 4. pildis, kui Meelis on lõplikult tagasi pöördunud eestlaste juurde, on ka muusikast kadunud võõrad intonatsioonid.

Tundub siiski, et Meelise tagasipöördumine oma rahva hulka jääb ooperis vajalikult rõhutamata. Juba stseenis, kus Meelis tahab Lembitut tappa, tuleb tema meelemuutus liialt järsku ning muusikaliselt põhjendamatult. Meelise jälleleidmine nõuaks rahvalt aktiivsemat kaasaeramist. Kas ei sobiks siin mingi ulatuslikum ülistuskoor, mis annaks sellele sündmusele väärilise kaalu? Ka Meelise pöördumine rahva poole, kas või mõne repliigiga, tuleks võibolla asjale kasuks.

Liivlaste vanem Kaupo on ooperis näidatud oma väärikuse ning rahva usalduse kaotanud, rüütlite ees lõmitava reeturina. Muusika allasurutud ning nukker laad annab hästi edasi Kaupo iseloomu seda külge. Ainult kohtumises Lembituga tärkab Kaupos korra vanema uhkus ning väärikus.

Tegelaste muusikalisel iseloomustamisel on ainult Alobrandi juures kasutatud järjekindlalt juhtmotiivi. Teiste tegelaste muusikalisel edasiandmisel on helilooja peamiselt lähtunud karaktersetest intonatsioonidest.

Kooril on «Lembitus» pigem olustikuline kui tegevust edasi viiv funktsioon. Proloogi koor «Madalad on Mana majad, tumedad on Toone toad» loob ajastule vastava miljö, mis on traagiline, täis leina ning muret. Olustikulise tähendusega on ka rüütlite ning munkade koorid teises pildis ning linnuseehitajate koorid 3. pildis. Ainult esimeses pildis («Mungad on siin») ja lahingueelses stseenis («Tapp see tahab tasumist») võtab koor aktiivselt osa tegevuse käigust. Kooride muusikalises kujunduses tunneme meistri kätt.

Orkestri osa ooperis näitab, et V. Kapil on sümfoonilise muusika alal suured kogemused. Orkester võtab laval toimuvaist sündmusist aktiivselt osa. Just orkester on see, mis annab tegelaste hingelisele võitlusele tõepärasuse ning mõjuvuse. Värvikalt kõlavad retsitatiivide saated. Omapäraselt on lahendatud ooperi avamäng, mis koosneb instrumentaalset sissejuhatusest ning proloogi koorist. Ulatuslikum orkestriepisood on 4. pildis, mis kujutab rüütlite ja eestlaste vahelist võitlust.

Ooper «Lembitu» on Eesti NSV teenelise kunstitegelase Udo Väljaotsa esimene lavastus «Estonia» teatri peanäitejuhina. Lavastuses on lähtunud ooperi kui psühholoogilise draama nõuetest. Lavale ei ole koondatud rahvahulka, nagu see on tavaks saanud ajaloolistes ooperites. Ja kui ka laval esineb rahvast, siis on erilist tähelepanu pööratud iga üksiku tegelase individualiseerimisele. Välja arvatud proloogis, kus koor on vaid meeoleu väljenda-

jaks ning tema asetus laval jätab rohkem dekoratiivse mulje, on teistes stseenides igal kooriliikmel oma mänguline osa.

Sõjategevuse lavalt ära viimiseks on lavastaja kahtlemata õigesti toiminud. Läbi-segi jooksvad ning teineteist tagaajavad nimikujud, kes peavad lahingut edasi andma, jätavad laval tavaliselt kesise mulje. Kuid vaevalt saab ka nüüdset võtet, kus vaatajal on tegemist lahingumõllust nagu «ära eksinud» inimestega, pidada lahingupildi lõplikuks lahenduseks.

Küsimuse tekitab ka ooperi lõpp. Ooperi partituuri vaadates tundub, et siin ei ole kõiki muusikalisi võimalusi ära kasutatud.

U. Väljaotsa lavastuse põhieesmärgiga — näidata tegelasi ennekõike tavaliste inimestena, kellel on oma mured ja rõõmud, kes kannatavad ja võitlevad, on seotud ka lavakujundus. G. Sander on loobunud traditsioonilistest «kulissidest» ning butafooria rohkusest ning loonud lavapildid tinglikus sümbolistlikus laadis. Mõne osava detailiga on hästi saavutatud vastava ajastu ning keskkonna iseloomustus. Vähem õnnestunud on 3. pildi kujundus, kus lavale toodud ebamäärased esemed meenutavad kõike

muud kui palke. Küsitavaks jääb siiski, kas tinglik lava õigustab end niisuguse ajaloolise sisuga ooperi juures, nagu seda on «Lembitu».

Kostüümid on ilusad, kuid jäävad muutumatuks kogu ooperi jooksul. Rohkem vahelduvaid värve, eriti rõõmsaimelises 3. pildis, oleks kahtlemata mõjunud elustavalt.

Ooperi esimene koosseis jätab mänguliselt ning laululiselt hea mulje. NSV Liidu rahvakunstniku T. Kuusiku Lembitu on võrdset mõjuv nii rahva juhina kui ka kannatava isana. Rahulikkus ning tasakaal, mis hoovavad temast stseenides rahvaga ning tema tugevad hingelised läbielamused teevad Lembitu kuulajale lähedaseks. Läbi-mõeldud ja hästi tunnetatud on NSV Liidu rahvakunstniku G. Otsa Meelis. Veenvalt kujutab G. Ots Meelise hingelist võitlust ning tema kasvamist rahvajuhiks. Tunnete-küllane ja siiras, tulvil lüürilist soojust on Mare A. Külvandi esituses. Vabariigi teeneline kunstnik O. Raukas mängib usutavalt rahva usalduse kaotanud reeturit Kaupot. Suurepärase karakteri on loonud Eesti NSV teeneline kunstnik G. Taleš ordumeistri Folkwinnina, kelle iga liigutus ning fraas kõneleb tema jõhkruusest. Ka E.

Stseen V. Kapi ooperi «Lembitu» lavastusest «Estonia» teatris. H. Saarne foto

Kärve ti Alobrand on hästi välja peetud oma kalkuses ning rafineeritud kavaluses. H. Otto annab toredasti edasi Manivaldi tormakat iseloomu.

Ooperi muusikaline juhtimine on Eesti NSV rahvakunstniku K. Raudsepa kindlates kätes. Orkestri ja lava koostöö süveneb iga etendusega. Orkester mängib püüdliselt ja annab pändlikult edasi ooperi vahelduvaid meeleolusid. Ainult kohati, näiteks Lembitu aaria lüürilises osas, võiks orkestrit dünaamiliselt veidi tagasi hoida.

Koormeistrid vabariigi teeneline kunstnik T. Targama ja I. Trilljärvi on teinud tublit tööd: koorid kõlavad puhtalt ning ilmekalt.

Ooperi «Lembitu» lavaletoomisega on «Estonia» teatri repertuaar rikastunud mitte ainult uue algupärase ooperiga, vaid ka teosega, millel on vääriiline koht eesti parimate muusikaliste lavateoste kõrval. V. Kapilt aga sooviks, et «Lembitu» kujuneks talle ettevalmistavaks kooliks veelgi nõudlikuma ülesande täitmisele — kaasajateemalise ooperi kirjutamisele.